

ДРАГИША БОЈОВИЋ

ДОМЕНТИЈАНОВА ПОХВАЛА ТОПЛИЦИ И СТЕФАНУ НЕМАЊИ*

САЖЕТАК: Истраживачка пажња која је деценијама била усмерена на Доментијаново *Житије Свештога Саве* оставила је по страни многа важна питања из његовог *Житија Свештог Симеона*. Њихово разматрање доприноси свестранијем сагледавању Доментијанове поетике. Једно од таквих питања се односи на пишчеву похвалу Немањиној „источној земљи”.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Доментијан, Топлица, Стефан Немања, исток, поетика

Међу писцима старе српске књижевности посебно место заузима Доментијан, са којим та књижевност већ у свом првом веку досеже до својих врхова. Посебну пажњу научника изазвало је Доментијаново *Житије Свештога Саве*, док се *Житију Свештога Симеона* није посветило довољно пажње. Разлог за то може бити што је ово друго житије добрим делом компилација постојећих текстова. Сматрамо да, упркос томе, оно пружа доста могућности за осветљавање различитих питања његове поетике.

Иако је настало по жељи краља Уроша,¹ оно представља и испуњење благослова који је Свети Сава оставио својим ученицима. Сава је благослов светогорских отаца о прослављању Светога Симеона пренео и на своје ученике:

А ови преподобни и праведни оци Свете Горе, Пресвете Богородице Светогорске, видевши славу Божју и чудеса светога, која

---

* Рад је настао као резултат пројекта „Свети Сава и светосавље”, који реализује Одељење за светосавске студије Центра за црквене студије.

¹ Види: Доментијан, *Житије Свештога Симеона*, у: *Живот Свештога Саве и Живот Свештога Симеона*, Српска књижевна задруга – Просвета, Београд 1988, 324.

сатвори Бог са њиме, прославише Бога и написаше овога у ред светих великих и преподобних отаца, још и чудотворца, и поклонише му се као и свима светима, њему Богом прослављеном на небу и на земљи. И свршивши свету и божаствену литургију, сатворише празник светом Симеону Новом Мироточцу, и приложише га ка Светом Симеону Богопримцу, да им се обојици празнује општи празник, у један дан. И благословише богоноснога оца нашега кир Саву да му напише каноне и стихире и чудотворења његова. Он, свети, написавши благослови опет и нас ученике своје истим благословом.²

Пошто су већ постојала два житија Светога Симеона (Савино и Стефана Првовенчаног), а добрим делом Домонтијан о Симеону говори у *Житију Светиога Саве*, писац се одлучује да користи за изворе постојеће своје житије и Стефаново *Житије Светиога Симеона*. Постоје, међутим, и они делови житија чији је текст потпуно нов и који употпуњавају представу о Стефану Немањи као главном јунаку. Таква је и друга глава житија, која представља јединствену похвалу Топлици и Стефану Немањи, а може се назвати и похвалом „источној земљи”. Поред Топлице у „источну земљу” спада и Дубочица, која, такође, има своје место у оквиру похвале.

Самој похвали, на крају прве главе, претходи Домонтијаново одређење Немањиног места међу браћом и назначење српског народа као „Новог Израиља”,³ што је аргументовано и псаламским цитатима. За Немању писац каже да „овај преподобни отац наш, велики од великих, и славни од славних, и красни цвет од доброга корена, изиђе из бедара оних који су господовали српском земљом, међу свом својом браћом по рођењу најмањи, но Божјом благодаћу највиши”.⁴ Божја благодат повезује Немању и његов народ: „Тако Господ прозре и овога преподобнога оца нашега да ће на њему бити његова благодат, и да ће се благочастиви од њега родити, и да ће се као нови Израил јавити семе његово, и да ће се они на крају просветити превеликом благодаћу.”⁵

² Исто, 304.

³ О Домонтијановом мотиву „Новог Израиља” видети: Милош Павловић, „Срби као Нови Израил у политичкој идеологији краља Уроша I”, *Ниш и Византија XXI*, Ниш 2023. Потребно је овај мотив у Домонтијановом делу посматрати и у корелацији са новозаветним мотивом „савршеног народа”. Види: Теодора Бојовић Красић, „Савршени народ Светога Саве”, у: *Свети Сава и Доментијан*, зборник, Центар за црквене студије – Универзитет у Нишу, Ниш 2024.

⁴ *Житије Светиога Симеона*, 238. Паралела са царем Давидом дата је кроз псалом: „Најмањи бејаш међу мојом браћом, и најмлађи у дому оца мојега, и браћа моја су добра и велика, али не благоволи Бог у њих” (неканонски 151. псалом).

⁵ *Житије Светиога Симеона*, 239. Следи цитат из псалама: „Блажени су које изабра Господ и узе их, и успомена њихова је из рода у род, и семе њихово

Немањино уздизање међу браћом почиње управо у Топлици, где је он, поред световне владавине, започео и својеврсно утемељење Цркве градњом двеју задужбина. Већ у уводу ове својеврсне похвале каже се да му је након женидбе дат на управљање „део његова отачаства, источна земља”.⁶ Читава похвала заснована је на симболици појма *исток*,⁷ који постаје и кључни појам сваког параграфа творећи у текстуалном низу јединствени паралелизам. Непрестано понављање овог симбола подсећа на акатисну поезију, а похвала добија химнични тон. Сваки део овог текста конституише се у похвалном односу, који увек подразумева однос Немање и Топлице:

1. Живљаше на истоку.
2. Када је живео на истоку.
3. Би му дан део од истока.
4. Бог положи његов део на истоку.
5. И на истоку би му дан део његов кроз Господа.
6. Господ га постави прво на истоку.
7. И живећи на истоку, у свом делу, поче зидати манастир.
8. И док се још на истоку бавио, поче зидати други манастир.

У Доментијановој поезици, у којој је нарочито истакнут мотив „западног отачаства”, једино Топлица, у контексту светлосне симболике и односа истока и запада, стаје уз Свету Гору и Свету Земљу (које су такође на истоку). То значи да је једино ова земља *исток* у *западном отачаству*. Тиме се жели истаћи још да је и Немања, попут Светог Саве, дошао са истока (Сава као архиепископ, Немања као велики жупан). Он „живљаше на истоку као и пресветла Даница идући пред светлошћу, очекујући велико просвећење својему отачаству”.⁸ Као и у другом Доментијановом житију, истиче се да просвећење долази од самога Христа, који је сунце које дарује „незалазну светлост”: „И живљаше на истоку гледајући ка Вишњему, ка истоку истока, који је узишао на небесно небо на истоку, чекајући сунце, великога свога љубитеља Христа, који ће га просветити незалазном светлошћу, зраком трисијаног божаштва.”⁹ Доментијан наглашава посебан однос између истока, као простора

биће силно на земљи, и род правих благословиће се и семе њихово исправиће се на векове.” Према: Пс 65, 5; 102, 13; 135, 13; 112, 2; 102, 28.

⁶ *Житије Светог Сави Симеона*, 239.

⁷ На ову симболику указао сам и раније у раду: Драгиша Бојовић, „Рађање Српске цркве у Топлици”, *Стефан Немања и Топлица*, зборник, Центар за црквене студије, Ниш 2011, 27–35.

⁸ *Житије Светог Сави Симеона*, 239.

⁹ Исто.

Немањине владавине, и „истока истока”, а то је Христос, према коме су усмерене Немањине мисли и молитве.

И једна политичка одлука византијског цара Манојла I Комнина да дарује Дубочицу¹⁰ Немањи и његовим наследницима постаје саставни део *йоейшке истјока*. Немања се пореди са праоцем Адамом: „Све се ово догоди чудним и великим Божјим промислом, пошто Бог не насади раја на западу ни на северу ни на југу, но на истоку, где усели свога првоствореног човека.”¹¹ Добијање дара са истока је предлика Немањиног рајског уселења и живота у вишњем Јерусалиму. Истовремено се наглашава да ће нова благодат његовој деци такође бити дата на истоку, што се првенствено може односити на Светога Саву, који је на истоку, у Никеји, постао архиепископ. То је увод у поуку о новим народима, насупротив старим Жидовима, и о новој цркви. Увод тој поуци представља цитат који Доментијан приписује Апостолу Павлу, а у ствари представља комбинацију идеја¹² из Прве посланице Коринћанима (1Кор 5, 7) и Јеванђеља по Матеју (Мт 13, 33), односно Јеванђеља по Луки: „Одбацивши стари квасац, примићете ново тесто од три мере.”¹³ Павле каже: „Одбаците, дакле, стари квасац, да буде ново тијесто, као што сте бесквасни.” Код Матеја налазимо: „Царство је небеско као квасац који узме жена и метне у три копање брашна док све не ускисне.” Ову причу о царству небеском налазимо и код јеванђелиста Луке и за ово царство се каже да је „слично квасцу који узме жена и покри га у три копање брашна, док не ускисе све” (13, 20).

Тумачећи претходно место код Апостола Павла, отац Јустин Поповић каже да су у старом квасцу стари грехови и страсти, док је „ново тесто” направљено од врлина: „Хришћани морају бити ’ново тесто’, направљено од брашна свих светих еванђелских врлина. У њему не сме бити *квасца* блуда, или гордости, или гнева, или грамзљивости, или неког другог порока и греха.”¹⁴ О Матејевој мисли исти тумач каже: „Дејству квасца слично је дејство учења Христовог: као што квасац постепено пронице тесто док не овлада њиме и не ускисне сасвим, тако и богочовечанско учење

¹⁰ То се десило око 1164. године, када је цар из Сирмијума вратио у Ниш руку Светог Прокопија.

¹¹ *Жићје Свейоја Симеона*, 240.

¹² Доментијан често у једном цитату сажима више библијских или патристичких мисли правећи оригиналне комбинације коришћених извора. О томе видети: Драгиша Бојовић, „Одакле је стигао Доментијан? О пореклу пишчеве поетике”, у: *Свешћ Сава и Доментијан*, 507.

¹³ *Жићје Свейоја Симеона*, 240.

¹⁴ Преподобни Јустин Ћелијски, *Тумачење Посланице Прве и Друге Коринћанима Свейоја айосјола Павла*, Наследници Оца Јустина – Манастир Ћелије, Београд – Ваљево 2001, 81.

Спаситељево постепено пронице душу човекову, и тело, и срце, док не овлада и најмањим делићем бића његовог.”¹⁵ Позивајући се на Блаженог Августина и Блаженог Теофилакта, отац Јустин каже да три копање брашна означавају три главне моћи човечје личности: срце, душу и дух.¹⁶ У *Мисионарским њисмима* Владика Николај каже да три копање означавају три способности душе: ум, срце и вољу, квас означава Духа Светога, а жена душу човечју.¹⁷

Несумњиво је да су компатибилне идеје двојице новозаветних писаца, те их је зато Доментијан синтетизовао у једну реченицу о „старом квасцу” и „новом тесту”, што је увод у нову опозицију која промовише превазилажење старог и долазак новог. То је нова благодат, која доноси превазилажење *закона*: „Старо законоположење, а ново Христово јеванђеље; стари Жидови, а нови народи, расточена деца Божја, које доласком и часним својим распећем Христос сабра у једну свету саборну и апостолску своју цркву...”¹⁸ У овире похвале Топлици и Стефану Немањи Доментијан ствара микропохвалу новој цркви, која је народна црква Срба и која је почела да се рађа управо у Топлици.¹⁹ Необичном егзегезом стихова Анине захвалне песме (1Сам 2, 5) писац слави нову народну цркву, из које се синови рађају „вером, водом и духом”. У Првој књизи Самуиловој (1Сам 2, 5) каже се: „...и нероткиња роди седморо, а која имаше дјеце изнеможе.” Доментијан тумачећи ове стихове говори да Самуило пророкује Христа, који је својим доласком и васкрсењем сабрао у једну свету и апостолску цркву „нове народе” и „расточену децу Божју”: „Да, нероткиња језичничка роди седморо, а жидовска многодетна изнеможе.”²⁰ Како је Анина захвална песма праобраз Маријине песме из Лукиног јеванђеља (Лк 1, 46–55), Доментијан метатекстуалним одзивима повезује старозаветне и новозаветне наративе о спасењу свих народа.²¹ Анина и Маријина песма превазилазе мотив рођења детета идејом о Божјем призиву народа (Израиља). Обећање Авраму и његовим потомцима (Лк 1, 55) алудира на Божје обећање народима у Првој књизи Мојсијевој (22, 18): „И благословиће се у сјемени твојем сви народи на земљи, кад си послушао глас мој.” Иста идеја је присутна и у Делима апостол-

¹⁵ Преподобни Јустин Ћелијски, *Тумачење Свејој еванђеља по Матјеју*, Наследници Оца Јустина – Манастир Ћелије, Београд – Ваљево 1999, 372.

¹⁶ Исто, 373.

¹⁷ Свети Владика Николај Велимировић, *Мисионарска њисма 1–2*, Pi-press, Пирот 2007, 245.

¹⁸ *Жийије Свејој Симеона*, 240.

¹⁹ Драгиша Бојовић, „Рађање Српске цркве у Топлици”, у: *Стефан Немања и Тојлица*, 27–35.

²⁰ *Жийије Свејој Симеона*, 240.

²¹ О метатекстуалним везама у овим библијским текстовима видети: Richard B. Haas, *Echoes of scripture in the gospels*, Baylor University Press, Waco TX 2016.

ским (2, 39): „Јер је за вас обећање и за децу вашу, и за све даљње које ће год дозвати Господ Бог наш.” У народима из првог цитата и у деци из другог препознајемо Доментијанове „нове народе” и „расточену децу” која су призвана од Христа и сабрана у његовој цркви. Наш писац у односу на библијске писце иде корак даље, видећи у Аниним стиховима не само симболику Божјег призива народима већ и симболику рађања цркве и њене деце. Међу њима су и Срби, чије призивање Доментијан везује за Немањину „источну земљу” и за нову благодат коју је Свети Сава примио на истоку. Цркви која је рођена на истоку (Топлица и Никеја) служи и Стефан Немања. Оваква мисао се уклапа и у општу свест о Немањи као ономе који је тој цркви утврдио православну веру и који је, уз Светога Саву, створио њен темељ.²²

И у следећим одељцима (пети и шести) ове јединствене похвале исток постаје истакнути симбол, а сунце и светлост постају симболи божанског просветљења. У петом одељку истиче се улога сунца у разагнању „тамног мрака земаљских стена и поднебесног ваздуха” и у осветљавању гора, брежуљака, долина и целе васељене.²³ То је само увод да се у шестом одељку истакне да је Немања изнад сунца, јер ће просветити своје отачаство „божаственом благодаћу” и „разагнати мрачну таму браће своје.”²⁴

Последња два помена истока (седми и осми део) везана су за подизање две Немањине задужбине у Топлици: Пресвете Богородице и Светог Николе. Хронологија изградње Немањиних задужбина, која прати животни пут Стефана Немање и коју можемо пратити кроз неколико житија, стварају јединствену слику емотивне типологије првог великог српског ктитора: Храмови у Топлици су *израз усхићења* које доносе прве подигнуте цркве и владарска амбиција. Оне наговештавају тријумфализам, јер се у Доментијановом житију истиче да се кула Цркве Светог Николе „подизала у небеску висину”.²⁵ То је наговештај подизања „победничке цркве”²⁶ у Расу, која је, у емотивном смислу, *израз благодарења* Богу и Светоме Ђорђу зарад избављења из тамнице. Студеница је *израз љокајања*: настаје у годинама када Немања сумира свој животни и владарски пут, свестан греховности и пролазности живота. Хиландар, који монах Симеон подиже са синовима, представља *израз смирења*, које је досегао у монашкој ризи. Као што се види, ова типоло-

²² Драгиша Бојовић, „Рађање Српске цркве у Топлици”, у: *Стефан Немања и Топлица*, 33–34.

²³ *Житије Свештој Симеона*, 240.

²⁴ Исто, 241.

²⁵ Исто, 242.

²⁶ Јованка Калић, „Растко Немањић. Истраживања”, *Хиландарски зборник* 12, 2008, 7.

гија има градацијску шему: од емотивне полетности, на почетку, долази се до духовног смирења, на крају. Креће се од једног *истока* (Топлица), а завршава се на другом *истоку* (Света Гора).

Поменуто усхићење доприноси химничном карактеру целе друге главе Доментијановог *Житија Светиої Симеона*. Похвала истоку је похвала Топлици, а у њој доминирају симболи светлости: сунце, звезда Даница, зрака. То су они исти симболи који доминирају и у *Житију Светиоїа Саве*. Оно што издваја овај текст је чињеница да ниједној земљи српског отачаства, па ни Расу, Доментијан није поклатио толико пажње као Топлици. У највећој мери он је химничним средствима прославио Стефана Немању и његову земљу. Две молитве које прекидају реторску узнесеност једним делом имају похвални карактер, нарочито прва, која је састављена од псалама.

Јединствено је и то што је Топлица једина земља у Немањином и Савином западном отачаству прослављена као исток. Символика истока у Доментијановој поетици била је резервисана за Свету Земљу и Свету Гору. Тако се и Топлица придружује овој посебној симболици свештених простора и тиме добија посебно место у Доментијановом „Житију Светога Симеона”.

DRAGIŠA BOJOVIĆ

DOMENTIJAN'S PRAISE OF TOPLICA
AND STEFAN NEMANJA

SUMMARY: The attention of scholars, which has been focused for decades on Domentijan's *Life of Saint Sava*, has left aside many important questions from his *Life of Saint Simeon*. Addressing these questions contributes to a more comprehensive understanding of Domentijan's poetics. One such question concerns the author's praise of Toplica and Stefan Nemanja, which symbolically reflects the concept of the East.

KEYWORDS: Domentijan, Toplica, Stefan Nemanja, east, poetics

Др Драгиша П. Бојовић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за србистику
Центар за црквене студије, Ниш
dragisa.bojovic@filfak.ni.ac.rs